

Leren samen leven

Gert de Graaf

**101 tips voor het bevorderen van
de sociale integratie van kinderen
met Downsyndroom**

Leren samen leven

Speciale uitgave van het kwartaalblad *Down+Up* van de Stichting *Down's Syndroom (SDS)* als bijlage bij nummer 58 (zomer 2002).
Oplage: 5.000 ex.
Toegezonden aan alle donateurs van de *SDS*.

Tekst:

Gert de Graaf

Redactie:

Erik de Graaf
Jeannet Scholten
Kees Schoonderwoerd

Vormgeving:

Ad van Helmond, Amsterdam

Foto's:

Erik de Graaf

Druk:

Giethoorn Ten Brink, Meppel

Uitgave SDS

Bovenboerseweg 41
7946 AL Wanneperveen
Tel: (0522) 281337
Fax: (0522) 281799
Postbank: 1651723
Bankrek.nr: 36.71.08.445
info@downsyndroom.nl
of: sdswannl@knoware.nl
www.downsyndroom.nl

Het onderzoek dat aan deze uitgave ten grondslag ligt, alsmede de samenvatting daarvan tot deze brochurevorm, kon worden uitgevoerd dankzij een bijdrage van de Stichting L. De SDS is de genoemde stichting daarvoor zeer erkentelijk.

De SDS is de kinderen, ouders, leerkrachten/begeleiders en scholen, die hebben meegedaan in dit onderzoek of die als 'foto-model' hebben gediend, zeer erkentelijk.

Foto omslag:
Seline Brinkman
(13, groep 7)

Ten geleide

In deze brochure zet SDS-onderwijsmedewerker Gert de Graaf alle denkbare aspecten van sociale integratie overzichtelijk bijeen. Hij baseert zich daarbij op door hem uitgevoerd literatuur- en veldonderzoek met betrekking tot regulier onderwijs. Vrijwel alle hier genoemde tips zijn echter ook bruikbaar in andere situaties dan de gewone school, bijvoorbeeld op de korfbalclub, de scouting of in het speciaal onderwijs.

De auteur is ervan uitgegaan dat de leerlinggebonden financiering (LGF) alleen maar is uitgesteld en niet afgesteld. In feite betreft het hier een samenvatting van drie eerdere SDS-uitgaven, t.w. de 'Leidraad voor de onderwijskundige begeleiding van leerlingen met Downsyndroom', 'Sociale integratie gaat niet vanzelf' en 'Een wereld van verschil'. Met elkaar 200 bladzijden in tijdschriftformaat teruggebracht tot 36 pagina's in brochurevorm.

Erik de Graaf

Inhoud

Sociale integratie gaat niet vanzelf	3
Sociale integratie begint niet pas op school	3
De keuze voor een reguliere school	6
Succesfactoren voor integratie	8
Het uitbreiden van het sociale netwerk	11
Sociale integratie en sociale problemen	12
Situaties creëren	15
Vaardigheden van het kind vergroten	17
Voorlichting aan klasgenoten	22
Bevorderen van een goed sociaal klimaat	23
Bevorderen van zelfvertrouwen en positief zelfbeeld	25
Het kind als leerling	27
Integratie hoeft niet perfect te zijn	33

Sociale integratie gaat niet vanzelf

Kinderen en volwassenen met een belemmering werden in het verleden van jongs af aan gescheiden van andere kinderen en volwassenen. Zij gingen naar een speciale kinderopvang, school en bij volwassenheid naar een instituut. Tegenwoordig vinden we dat zij recht hebben op participatie in de maatschappij. Maar om te kunnen participeren in onze huidige maatschappij moet je daarvan wel kennis hebben en er ervaringen in opdoen. Daarom kun je niet vroeg genoeg beginnen met integratieve situaties voor een kind organiseren, zoals bijvoorbeeld onderwijs. Als alles ideaal verloopt wordt een kind met een belemmering opgenomen in een netwerk van bij elkaar spelende kinderen (en hun ouders) en door die kinderen betrokken in hun interacties en spel.

Sociale integratie gaat echter niet vanzelf. Het alleen maar plaatsen van een kind met een belemmering in een geïntegreerde situatie is niet genoeg. Het is een eerste stap, maar zonder goede begeleiding lopen kinderen met een belemmering een aanzienlijk risico om geïsoleerd te raken en om daarbij soms ook gedragsproblemen te ontwikkelen. Overigens is dit risico even zo goed aanwezig wanneer een kind naar het speciale circuit gaat.

In deze brochure zal worden ingegaan op manieren waarop ouders, leerkrachten of andere begeleiders de sociale integratie van kinderen met Downsyndroom kunnen bevorderen. Het merendeel van deze interventies is in principe ook van toepassing op kinderen met andersoortige belemmeringen.

Sociale integratie begint niet pas op school

Ouders hebben vanaf de geboorte van hun kind invloed op diens vaardigheden en gedrag en op diens sociale netwerk. Ouders kan het volgende worden geadviseerd:

advies voor ouders
*laat gehoor en
gezichtsvermogen
regelmatig
controleren*

medische begeleiding

- Ga naar een kinderarts die zijn of haar medische begeleiding baseert op een recente medische leidraad voor kinderen met Downsyndroom
- Laat het gehoor en het gezichtsvermogen van uw kind met Downsyndroom al vanaf jonge leeftijd regelmatig controleren.

advies voor ouders
*gebruik een
early-intervention
programma*

*start vroegtijdig met
leren lezen, schrijven
en rekenen*

ontwikkelingsstimulering

- Stimuleer de ontwikkeling van uw kind met behulp van een early intervention-programma, zoals 'Kleine Stapjes' (verkrijgbaar in de boekhandel en bij de SDS).
- Begin al in de voorschoolse periode met het aanleren van schoolse vaardigheden als lezen, rekenen en schrijven. Hierdoor heeft uw kind meer tijd om deze te leren. Met name als het naar een reguliere basisschool gaat maakt dat het gemakkelijker om vanaf groep drie enige aansluiting te realiseren met de gewone schoolstof.
- Veel kinderen met Downsyndroom misbruiken hun sociale vaardigheden om zich te onttrekken aan leersituaties (bijvoorbeeld door een gek gezicht te trekken, hardgrondig te geeuwen of een act op te voeren). Ouders (of begeleiders) doen er goed aan om bij dit gedrag niet hun eisen dan maar volledig los te laten. Dat versterkt namelijk dit 'leervermijdingsgedrag'. Probeer de taak interessanter te maken en/of geef meer ondersteuning, door meer aanmoediging, door kleinere tussenstapjes in te bouwen en door meer voor te doen of samen te doen.

spraak-/ taalontwikkeling stimuleren

Bij kinderen met Downsyndroom blijft de spraak vaak achter bij andere gebieden van de ontwikkeling. De volgende adviezen kunnen worden gegeven:

advies voor ouders
*ondersteun spraak
met gebaren*

*maak gebruik van
het 'leren lezen om te
leren praten'*

- Eis spraak van uw kind in die situaties waarin het dit best kan.
- Leer uw kind systematisch de woorden te zeggen die bij bepaalde situaties horen.
- Bij kinderen met Downsyndroom werkt (ook als er geen sprake is van gehoorverlies) in zijn algemeenheid het visuele kanaal (verwerking van informatie via de ogen) beter dan het auditieve (via de oren). Overweeg daarom om een langzaam op gang komende spraak te ondersteunen met behulp van gebaren die staan voor hele woorden en begrippen.
- Maak om dezelfde reden gebruik van het 'leren lezen om te leren praten'. Hierbij wordt altijd gestart met een globaalwoord-methode (direct leren herkennen van woordbeelden) en wordt uitgegaan van woorden uit de belevingswereld van het kind. Toepassing van deze methode bij jonge kinderen met Downsyndroom (vaak al bij peuters en kleuters) leidt tot een (veelal aanzienlijke) verbetering van hun spraak-/ taalontwikkeling.

4 • DOWN+UP EXTRA • bij nr 58

Al een paar jaar geleden ben ik begonnen met matchen van woordkaartjes (hetzelfde woordkaartje bij hetzelfde woordkaartje leggen). Die woordbeelden leerde ze snel herkennen. Alle woorden die ze kan zeggen leest ze ook. Ze kent nu een paar honderd woorden, maar ze kan nog geen nieuwe leeswoorden ontcijferen. Het lezen heeft in die zin ook effect op haar praten dat ze hardop leest en daardoor oefent. (moeder van Gwen; 6 jaar, groep 1/2)

sociale competentie stimuleren

- Een combinatie van emotionele warmte en responsiviteit (reageren op de signalen van uw kind) enerzijds en het stellen van ontwikkelings-adequate eisen aan het gedrag van uw kind anderzijds is het meest gunstig voor de ontwikkeling van sociale competentie.
- Het is belangrijk dat een kind ervaart dat er op zijn of haar pogingen tot communicatie wordt gereageerd. Jonge kinderen met Downsyndroom geven echter vaak onduidelijke communicatieve signalen én ze hebben vaak meer tijd (tot enkele seconden extra) nodig om te reageren op aangeboden prikkels. Ouders kunnen leren om meer oog te krijgen voor deze kleine signalen en leren hun kind meer tijd te geven.
- Ouders kunnen pro-sociaal gedrag (bijvoorbeeld: beurt nemen, delen, compromissen sluiten, emoties tonen en benoemen) aan hun kind aanleren door dit voor te doen en door hun kind voor dergelijk gedrag te prijzen.
- Het kunnen participeren in langere interacties met anderen is een cruciale sociale vaardigheid. Om de ontwikkeling hiervan te ondersteunen zou u op de volgende zaken moeten letten: geef uw kind voldoende gelegenheid zijn of haar beurt te nemen (te reageren op u), ga veelvuldig in op de bedoelingen van uw kind, imiteer uw baby/ peuter, bouw het spel uit waarmee uw kind op dat moment reeds bezig is en switch niet te snel naar een andere activiteit.
- Fantasiespel vormt in zijn algemeenheid voor peuters en kleuters een voor de ontwikkeling van hun sociale competentie belangrijke activiteit waarin emotionele beleving, doelgerichtheid en dialoog met anderen samenkomen. Kinderen met een ontwikkelingsbelemmering komen niet altijd vanzelf tot uitgebreid en gedeeld fantasiespel. U kunt uw kind ondersteunen door dagelijks een tijd mee te spelen, daarbij in te gaan op het spelthema van uw kind en binnen dit thema diens spel uit te breiden.

advies voor ouders
gebruik videobeelden om meer oog te krijgen voor de kleine signalen van uw baby

geef uw kind voldoende tijd om op u te reageren

speel dagelijks een tijd fantasiespel mee met uw peuter en ga daarbij in op diens spelthema

organiseer gelegenheden voor uw kind om met andere kinderen te spelen

- Schep gelegenheden voor uw kind om met andere kinderen om te gaan (spelafspraken, kinderopvang, peuterspeelzaal). Ouders (en andere begeleiders) kunnen samenspel bevorderen door: kinderen suggesties te geven voor activiteiten of spel; materialen aan te reiken die samenspel bevorderen; samenspel op gang te brengen door even zelf mee te spelen; kinderen te helpen conflicten op te lossen.

advies voor ouders
maak gebruik van gewone voorzieningen als consultatiebureau, crèche of peuterspeelzaal

een sociaal netwerk opbouwen

- Het opbouwen van een sociaal netwerk van kinderen en volwassenen die met uw kind optrekken begint niet pas na diens eerste schooldag. Sociale integratie begint meteen: in uw eigen vrienden-, familie-, en kennissenkring, uw eigen woonbuurt, en bij het gebruikmaken van voorzieningen als het consultatiebureau, de crèche of de peuterspeelzaal.

advies voor ouders
zorg voor voldoende ondersteuning voor uzelf

ondersteuning voor uzelf

- Wanneer ouders zich goed voelen heeft dit een gunstig effect op het welbevinden en het gedrag van hun kind.

De keuze voor een reguliere school

Ouders van kinderen met Downsyndroom die kiezen voor regulier onderwijs maken deze keuze vanuit een aantal verschillende ideeën, onder andere:

- Onderwijsintegratie bevordert de integratie in de samenleving.
- Het betreffende kind wordt gestimuleerd in zijn of haar ontwikkeling. Het kan zich 'optrekken' aan klasgenoten. Een reguliere school is een meer taalrijke omgeving.
- Er wordt meer aandacht besteed aan schoolse vaardigheden op een reguliere school.
- Het kind wordt eerder opgenomen in het netwerk in zijn of haar woonomgeving van bij elkaar spelende kinderen en de ouders van die kinderen.

advies voor ouders
integratie heeft aantoonbare voordelen voor schoolse vaardigheden en voor spraak

Onderzoek levert meer ondersteuning op voor de stelling dat leerlingen met Downsyndroom zich beter ontwikkelen in het regulier onderwijs dan voor het tegendeel. Voordelen zijn aangetoond met name op het gebied van schoolse vaardigheden en op het gebied van de spraak/- taalontwikkeling.

maar: het gaat wel om uw kind in uw specifieke situatie

In alle algemeenheid is het advies van de Stichting Down's Syndroom dan ook om te kiezen voor plaatsing op een reguliere school. Wij erkennen echter dat er goede redenen kunnen zijn waarom ouders voor hun kind in hun specifieke situatie (al dan niet tijdelijk) kiezen voor speciaal onderwijs. Ouders zullen dit zelf moeten beoordelen. Als SDS willen wij uitdrukkelijk ook deze kinderen en de ouders van deze kinderen ondersteunen.

advies voor ouders
overweeg eerst de school waarheen zusjes en broertjes gaan

school om de hoek heeft sociale voordelen

bij voorkeur een school met draagkracht, adaptief onderwijs en draagvlak voor integratie

advies voor ouders
geef de school een video-opname van uw spelende kind

geef de school een vorderingenoverzicht van uw kind uit een early intervention programma

Welke reguliere school?

- Overweeg in eerste instantie de school waarheen u uw kind zou hebben laten gaan als het geen Downsyndroom had gehad en waarheen eventuele zusjes en broertjes ook gaan.
- Vanuit het oogpunt van sociale integratie heeft de school om de hoek grote voordelen boven een school verder weg. De kinderen in de buurt zijn dan immers dezelfde kinderen als op school.

Hoewel iedere reguliere school in principe open behoort te staan voor een kind met een belemmering is de kans op een succesvolle schoolloopbaan groter op:

- scholen met draagkracht (goede samenwerking binnen team; een actieve schoolleider die serieus genomen wordt door het team; enige organisatorische rust; goed sociaal klimaat);
- scholen die uitgaan van adaptief onderwijs (rekening houden met verschillen tussen leerlingen);
- scholen waarvan de directie en een groot deel van het team het idee van integratie van een leerling met Downsyndroom als een positieve uitdaging zien.

Aanmelding

- Het is verstandig om ongeveer een jaar voordat uw kind vier wordt contacten te leggen met één of meerdere scholen. Scholen hebben vaak tijd nodig om zich te oriënteren.
- U kunt de school van uw keuze voorzien van informatie over de integratie van leerlingen met Downsyndroom, zoals verkrijgbaar bij de SDS.
- Omdat mensen vaak geneigd zijn alle kinderen met Downsyndroom over één kam te scheren (waarbij allerlei stereotypen worden gebruikt) is het daarnaast zaak dat u de school informatie geeft over hoe uw kind echt functioneert. Gebruik hiervoor bijvoorbeeld een stukje video van uw spelende kind thuis of op de peuterspeelzaal. En: maak een vorderingenoverzicht op papier, bijvoorbeeld aan de hand van 'Kleine Stapjes'.

7 • DOWN+UP EXTRA • bij nr 58

*psychologische tests
geven meestal geen
juist beeld van een kind
met Downsyndroom*

Een dergelijk overzicht van vaardigheden geeft een veel adequatere inschatting van het kunnen van een kind met Downsyndroom dan niveau-bepalingen door middel van psychologische tests.

Aannamebeleid

Iedere reguliere school is bij wet verplicht om beleid te formuleren over de wijze waarop de betreffende school leerlingen met een handicap binnen die school gaat begeleiden. Een school mag dan ook niet zomaar een leerling met een handicap weigeren, maar moet in dat geval schriftelijk uitleggen waarom de school niet tegemoet kan komen aan de hulpvraag. (Tegen die motivering kunnen ouders zo nodig beroep aantekenen.)

*het is de taak van de
directeur om het team
goed te informeren en
om een draagvlak te
creëren*

Op het moment dat er een leerling met Downsyndroom wordt aangemeld, mag van de directie van de school worden verwacht dat deze er zorg voor draagt dat het team goed geïnformeerd wordt. De directie zou het als haar verantwoordelijkheid moeten beschouwen om een breed draagvlak voor integratie te creëren binnen het team (met name door het team goed te informeren). Een breed draagvlak (maar dat hoeft niet iedere leerkracht te zijn) is belangrijk voor de continuïteit van de integratie én voor de ondersteuning van de direct betrokken leerkrachten door het team.

Soms zal een school - noodgedwongen - moeten starten vanuit een situatie waarin slechts enkele leerkrachten de integratie van het kind met Downsyndroom ondersteunen. Het kan dan op een schipbreuk uitlopen, maar het komt ook voor dat in een later stadium, werkende weg, alsnog een breed draagvlak ontstaat.

Annelot, 8, groep 3/4

**advies voor ouders
en leerkrachten**
*bespreek uitgangspunten voor integratie
van het kind met elkaar*

Succesfactoren voor integratie

Succesfactor 1: Samenwerking

Integratie heeft meer kans van slagen als er een goede samenwerking bestaat tussen alle betrokkenen. Dat zijn in ieder geval de ouders, de klassenleerkracht(en) en degene(n) die op school extra begeleiding geeft (geven) aan het kind (een steunleerkracht/ remedial teacher of assistent).

- Samenwerking zal beter verlopen wanneer de ouders en de leerkrachten op één lijn zitten wat betreft een aantal uitgangspunten:

8 • DOWN+UP EXTRA • bij nr 58

- Wat zijn de motieven om het kind op de gewone school te plaatsen? (sociaal en/of ook cognitief)
  - Wat zijn de leermogelijkheden van dit kind?
  - Wordt er wat betreft leren uitgegaan van een meer kind-volgende houding (het kind geeft aan waar het aan toe is) of van een meer kind-ontwikkende houding (de volwassene gaat uit van bepaalde doelstellingen en werkt daar systematisch naar toe)?
  - Welke gedragseisen gelden er voor dit kind?
  - Wat is de rol en inbreng van de ouders?
- geef elkaar vooral ook
positieve feedback*
- maak afspraken over
regelmatig overleg*
- Een vertrouwensrelatie tussen ouders en leerkrachten is cruciaal voor een gezamenlijke en consistente aanpak van eventuele problemen. Het helpt daarbij als de betrokkenen niet gefixeerd raken op alleen maar die zaken die niet goed verlopen

Succesfactor 2: Emotionele draagkracht van ouders

Integratie van een kind met Downsyndroom is in hoge mate afhankelijk van uw geloof hierin als ouders: u, als ouders, zult de school ervan moeten overtuigen, bij aanvang en vaak ook nog verderop in de schoolloopbaan van uw kind.

U zult (ook los van integratie) uw eigen emoties ten aanzien van het feit dat uw kind een belemmering heeft een plaats moeten geven. Als u kiest voor integratie in het reguliere onderwijs dan zult u bovendien moeten kunnen leven met de onzekerheid of uw kind op de reguliere school mag blijven. Dit kan veel vragen van uw emotionele draagkracht.

Lotgenotencontact, dat wil zeggen uitwisseling met andere ouders van geïntegreerde kinderen met Downsyndroom, kan ondersteunend werken (herkenning; tips). De SDS kan ouders hierbij helpen, met name via haar plaatselijke afdelingen, bij de SDS 'kernen' geheten.

advies voor ouders
*uitwisseling met andere
ouders van kinderen
met Downsyndroom
kan ondersteunend
werken*

Succesfactor 3: Houding van leerkrachten

Integratie vraagt van leerkrachten de openheid om met verschillen om te willen gaan. Integratie van een leerling met Downsyndroom heeft meer kans van slagen wanneer leerkrachten het als een positieve uitdaging zien.

Kinderen met Downsyndroom - zeker de kinderen met weinig spraakvaardigheid - lopen een grote kans te worden onderschat (in de praktijk eerder dan overschat!). Dit betekent dat de attitude van de leerkrachten (en ouders), hun vertrouwen in de leermogelijkheden van het kind, een wereld van verschil kan

**advies voor
leerkrachten**
*een kind-ontwikkelen-
de houding is cruciaal*

*waardeer kleine
stapjes als succes*

maken. Een kind-ontwikkende houding, de bereidheid om verder te kijken dan het directe functioneren en gedrag van het kind, is cruciaal.

Tegelijkertijd is het belangrijk om daarbij oog te hebben voor ook hele kleine stapjes in de ontwikkeling en deze te waarderen als succes.

Het is voor leerkrachten (en ouders) belangrijk om hun eigen frustratie te hanteren op die momenten dat zaken niet direct naar wens verlopen. Dat vraagt geduld en relativiseringsvermogen, met name het emotioneel kunnen loslaten wanneer hetgeen je wilt bereiken niet één, twee, drie lukt. Ook is het belangrijk als leerkracht negatief gedrag van een kind niet persoonlijk op te vatten.

Bij een oplossingsgeoriënteerde houding hoort ook de bereidheid informatie te zoeken en de bereidheid problemen met alle betrokkenen open te bespreken.

Succesfactor 4: Voldoende individuele begeleiding

Reguliere scholen krijgen gelden van de overheid (Rugzak) voor extra begeleiding van een leerling met Downsyndroom. Dit is belangrijk, zowel voor de directe begeleiding van het kind als voor de planning en voorbereiding van eventuele aanpassingen.

**advies voor ouders
en leerkrachten**
*liever meerdere malen
per week korte
begeleidingsperioden
dan alles op één dag*

*zoek zo nodig naar
meer assistentie dan de
'rugzak' levert*

- Het is aan te bevelen om over invulling van de extra begeleiding van te voren na te denken en te overleggen met elkaar en afspraken hierover vast te leggen in het handlingsplan.
- Het heeft zonder meer de voorkeur om meerdere malen per week een aantal korte begeleidingsperioden te organiseren in plaats van alle extra hulp op één dag te concentreren.
- Soms is er meer nodig dan de extra gelden die het Ministerie van Onderwijs ter beschikking stelt. Zoek dan naar creatieve oplossingen, bijvoorbeeld in de vorm van: een stagiaire als klassenassistent; een gesubsidieerde baan (Melkertbaan; I/D-baan); de inzet van een Persoonsgebonden Budget.
- Wanneer er meer persoonlijke begeleiding wordt gegeven moet wel worden gewaakt voor de volgende valkuilen. De klassenleerkracht moet zich verantwoordelijk blijven voelen voor alle leerlingen, en de verantwoordelijkheid voor de leerling met een belemmering mag dus niet uitsluitend bij een persoonlijk begeleider worden gelegd. En: een persoonlijke begeleider moet niet een barrière gaan vormen tussen het kind en klasgenoten, maar juist ook contacten met klasgenoten mogelijk maken.

10 • DOWN+UP EXTRA • bij nr 58

Cindy de Vries (13, groep 7)
leest met haar steunjuf

Het het sociale netwerk uitbreiden

advies voor ouders
*investeer in een breed
en gevarieerd sociaal
netwerk voor uw kind*

*wees actief in het
organiseren van
spelcontacten met
klasgenoten*

De school is niet de enige bron van sociale contacten. Gebruik ook andere mogelijke wegen: kinderen van vrienden en/of kennissen van de ouders; spelkameraden van broers en/of zussen; buurt; clubjes; en eventueel lotgenotencontact.

Het is belangrijk om u te realiseren dat symmetrische relaties, waarbij kinderen min of meer hetzelfde ontwikkelingsniveau hebben, niet de enige waardevolle relaties zijn. In de praktijk blijken kinderen van zeer uiteenlopende leeftijden en vaardigheden het aantrekkelijk te vinden om met elkaar om te gaan.

Wij adviseren dan ook om te investeren in een gevarieerd netwerk en breder te kijken dan alleen klasgenoten.

Maar de school is natuurlijk wel een belangrijke bron voor het krijgen van vriendjes/ vriendinnetjes. Wij adviseren het volgende:

- Probeer bij voorkeur een school te vinden in de directe woonomgeving. Dat maakt spelcontacten na schooltijd gemakkelijker te organiseren.
- Wees als ouder actief in het organiseren van spelcontacten met klasgenoten.
- Probeer een goed contact op te bouwen met de ouders van

probeer een goed contact op te bouwen met ouders van klasgenoten

klasgenoten. Deze hebben namelijk grote invloed op de mogelijkheden van uw kind om na schooltijd met andere kinderen te spelen.

In het begin zorgde ik ervoor dat kinderen kwamen spelen, dan sprak ik even de ouders aan, zodat ze niet die schroom voelden. Als ze voor de eerste keer bij een ander kind gaat spelen dan ga ik ook mee, even over de drempel heen helpen. (moeder van Dorinde; 5 jaar, groep 1/2).

advies voor leerkrachten
houd de ouders op de hoogte met welke klasgenoten het 'klikt'

Leerkrachten kunnen de ouders van het kind met Downsyndroom helpen bij de opbouw van een netwerk voor het kind:

- Houd de ouders van het kind met Downsyndroom op de hoogte met welke klasgenoten het 'klikt'.
- Geef adequate informatie aan de ouders van andere kinderen op school: Waarom doet de school dit? Hoe is het georganiseerd? Welke overheidsmiddelen krijgt de school hiervoor? Duidelijke informatie kan handelingsverlegenheid bij de ouders van andere kinderen verminderen en kan helpen om onvrede te voorkomen.

geef adequate informatie aan de ouders van andere kinderen op school

Op de groepjesavond, de eerste week na de vakantie, hebben we, leerkrachten en zijn moeder, er iets over verteld. De reacties waren heel positief. Ouders stelden vragen, bijvoorbeeld: "als hij komt spelen, waarmee moet je dan rekening houden?" (leerkracht van Floris, 6 jaar, groep 1/2).

denk bij al dan niet zittenblijven aan mogelijke effecten op het sociale netwerk van het kind

- Geef de ouders van het kind met Downsyndroom eventueel de gelegenheid om hun verhaal te doen op een klassenavond. Zij kunnen dan tevens vragen van andere ouders beantwoorden.
- Geef adequate informatie over het kind met Downsyndroom aan klasgenoten.
- Neem bij beslissingen over al dan niet zittenblijven van het kind met Downsyndroom de mogelijke (negatieve) effecten op het sociale netwerk van het betreffende kind mee in uw overwegingen.

Sociale integratie en sociale problemen

Meerdere factoren beïnvloeden de mate van sociale integratie

Onafhankelijk van het schooltype, regulier of speciaal, zijn er in de praktijk aanzienlijke verschillen in de mate waarin

*meer kans op succes
wanneer meerdere
factoren tegelijkertijd
worden aangepakt*

leerlingen met Downsyndroom sociaal geïntegreerd zijn. Verschillende factoren kunnen invloed hebben op de sociale integratie, zowel kindfactoren als omgevingsfactoren. Interventies ter bevordering van de sociale integratie van het kind met Downsyndroom hebben meer kans van slagen wanneer er wordt geprobeerd om meerdere relevante factoren tegelijkertijd te beïnvloeden.

Aard van sociale problemen

De sociale integratie van een leerling met Downsyndroom kan probleemloos verlopen. Er kunnen echter ook sociale problemen ontstaan. In de praktijk kunnen er drie soorten van sociale problemen worden onderscheiden:

advies voor ouders en leerkrachten

*leer het kind met
Downsyndroom spel-,
spraak-/taal-, en sociale
vaardigheden*

*creëer geschikte spel-
en leersituaties*

*nodig klasgenoten uit
om thuis te komen
spelen*

*geef klasgenoten
duidelijke richtlijnen
voor hun gedrag*

1. Een geïntegreerd kind met Downsyndroom kan in meer of mindere mate geïsoleerd raken. (Hetgeen overigens natuurlijk evenzeer kan gebeuren in het speciaal onderwijs.).

- Wanneer het kind geïsoleerd raakt of dreigt te raken zouden interventies gericht moeten worden op het aanleren van spel-, spraak-/taal-, en sociale vaardigheden aan het betreffende kind.

- Ook zou er moeten worden gewerkt aan het verbeteren van omgevingsfactoren, door onder andere: het creëren van geschikte spel- en leersituaties; voorlichting aan klasgenoten; het bij de leerling met Downsyndroom thuis uitnodigen van klasgenoten én het verbeteren van het algehele sociale klimaat in de klas.

- Eventueel kan een 'circle of friends' worden georganiseerd.

2. Kinderen met Downsyndroom hebben als gevolg van uiterlijke herkenbaarheid, minder lichaamslengte, onrijpe motoriek en spraak-/taalbelemmeringen vaak een status aparte. In positieve zin betekent dit dat klasgenoten zich zorgzaam gedragen en proberen het kind bij hun interacties te betrekken. In negatieve zin kunnen klasgenoten het kind echter als 'kleiner' en 'onbekwamer' inschatten dan feitelijk het geval is.

Er kunnen dan 'scheve' interactiepatronen ontstaan: 'betutteling en overhulp' (klasgenoten zijn te dominant en/of helpen te veel) of 'overbescherming' (klasgenoten laten te veel toe van het kind met Downsyndroom).

- In het geval van 'scheve' interactiepatronen (betutteling, overhulp, overbescherming) is voorlichting aan klasgenoten essentieel. Deze moeten richtlijnen krijgen voor hun gedrag.

'Circle of friends': het doelgericht organiseren van een netwerk

Wanneer er in onvoldoende mate een 'natuurlijk' sociaal netwerk ontstaat rondom een kind dan kan worden gekozen voor een werkwijze waarbij wordt geprobeerd gericht een sociaal netwerk te organiseren. Een voorbeeld hiervan is de 'circle of friends'-benadering. Dit werkt als volgt:

- Om te beginnen wordt aan alle kinderen in de klas gevraagd om vier cirkels te vullen met namen van personen uit hun leven. Daarbij moet de binnenste cirkel de namen bevatten van gezinsleden en van intieme ('beste') vrienden, de tweede cirkel die van personen die je aardig vindt, maar niet ziet als intieme vrienden, de derde cirkel die van mensen waar je samen activiteiten mee onderneemt (leden van een vereniging e.d.) en de buitenste cirkel die van mensen die je betaalt om met je om te gaan (de dokter e.d.). Een naam kan in principe in meerdere cirkels worden ingevuld (als je bijvoorbeeld bevriend bent met je dokter). De kinderen worden uitgenodigd naar aanleiding van hun cirkels te praten over relaties en vriendschappen.
- Vervolgens krijgen de kinderen de cirkels te zien van een kind met een belemmering dat geïntegreerd zal gaan worden (of eventueel al is) in die klas. Daarbij komt het nogal eens voor dat er in de binnenste cirkel alleen familieleden staan, terwijl de tweede en derde cirkel vrijwel leeg zijn. De kinderen worden gevraagd hoe zij zich zouden voelen in die situatie.

• Vervolgens wordt de kinderen de mogelijkheid voorgelegd om een rol te spelen in het leven van dit kind met een belemmering. Er wordt niet gevraagd om vriend te worden. Mogelijkerwijs ontstaan er vriendschappen, maar er wordt begonnen met het vullen van de derde cirkel. Wie zou het leuk vinden om samen met dit kind bepaalde activiteiten te ondernemen?

- De 'circle of friends' (inclusief het kind met de belemmering) komt regelmatig samen om te bespreken hoe het gaat en om verdere plannen te maken. Deelname is op basis van vrijwilligheid. Vaak ontstaat er wel een harde kern van leerlingen die voor een langere periode betrokken blijft. De 'circle of friends' leidt vaak ook tot het verbeteren van het sociale netwerk van de deelnemers zonder belemmering.

Het is daarbij ook belangrijk om zelf als leerkracht het goede voorbeeld te geven in de bejegening van het kind met Downsyndroom.

Aan Annelot kan je het zien. Daarom houden kinderen er meer rekening mee. In het begin kwam het wel voor dat drie of vier kinderen haar tegelijk wilden helpen. Dan zei ik: "Nee, dat is niet nodig. Annelot moet het zelf leren doen. Jullie hebben het ook zelf moeten leren." Ik veroordeel de kinderen niet, maar ik geef ze uitleg. Ik vind dat je als

leerkracht ook het goede voorbeeld moet geven. Ik praat niet op een pieptootje met verkleinwoordjes tegen de kinderen in mijn klas, dus ook niet tegen Annelot. (leerkracht van Annelot; 8 jaar, groep 3/4)

**advies voor ouders
en leerkrachten**

stimuleer de zelfredzaamheid van het kind met Downsyndroom

geef het kind kleding, tas en lunchspullen waarbij het zo min mogelijk hulp nodig heeft

creëer situaties waarin het kind meer gelijkwaardig mee kan doen of zelfs kan uitblinken

maak bij gedragsproblemen een analyse van de situaties

zorg ervoor dat ongewenst gedrag niet onbedoeld wordt beloond

• Daarnaast is het ter voorkoming van al te 'scheve' interactiepatronen aan te raden om te investeren in het aanleren van vaardigheden op het gebied van de zelfredzaamheid. Als het kind minder hulp nodig heeft dan zal het als 'groter' worden ervaren, zowel door de omgeving als door zichzelf.

• Om bovengenoemde reden is het ook aan te bevelen om ervoor te zorgen dat het kind kleren draagt en spullen gebruikt die (op zijn minst enigszins) passen bij zijn of haar kalenderleeftijd.

• Soms is het mogelijk om situaties waarin het kind hulp nodig heeft te omzeilen door rekening te houden met diens motorische belemmeringen (bijvoorbeeld door kleding uit te zoeken met sluitingen die het kind zelf kan bedienen, zoals een broek met een elastieken band in plaats van een knoop; klittenband in plaats van deelbare ritsen; door een lunchtrommel en een drinkbeker mee te geven die je met weinig kracht open en dicht kunt doen).

• Ook kunnen leerkrachten (en ouders) proberen om (spel- en/of leer-)situaties te creëren waarin het kind meer gelijkwaardig kan meedoen, omdat het de benodigde vaardigheden redelijk goed beheerst. Zoek ook naar situaties waarin het kind kan uitblinken.

3. Soms vertonen de kinderen ongepast en/of anti-sociaal (agressief) gedrag. Daarbij komt het ook wel voor dat klasgenoten dit gedrag proberen uit te lokken.

• In het geval van ongepast en/of antisociaal gedrag moet er een grondige analyse worden gemaakt van de situaties waarin dit gedrag optreedt (wat gaat er precies aan vooraf?), de precieze inhoud van het gedrag en de eventuele functie van dit gedrag voor het kind én de wijze waarop het wordt bekrachtigd door de omgeving ('onbedoeld beloond').

• Interventies moeten enerzijds gericht zijn op het aanleren en bekrachtigen van positief sociaal gedrag van het kind én het negeren of sanctioneren van negatief gedrag (sanctioneren als negeren niet mogelijk is of niet blijkt te werken na verloop van tijd; nota bene: de sanctie moet door het kind niet worden ervaren als een vorm van 'heerlijke' negatieve aandacht!).

• Anderzijds moet worden geprobeerd positieve relaties met

*stimuleer positieve
relaties met klas-
genoten*

klasgenoten te bevorderen: voorlichting aan klasgenoten; uitnodigen van klasgenoten thuis; het kind met één of twee klasgenoten - in eerste instantie met enige begeleiding - aan een gemeenschappelijk werkstuk of project laten werken; en eventueel het organiseren van een 'circle of friends' (blz. 13).

- In het geval dat klasgenoten ongewenst gedrag bij het kind uitlokken, moeten zij duidelijke richtlijnen krijgen voor hun gedrag (met een uitleg erbij waarom deze richtlijnen gelden).

Situaties creëren

**advies voor
leerkrachten**
*observeer in welke
situaties het kind meer
aansluiting heeft en
creëer soortgelijke
situaties*

Hierboven werd erop gewezen dat het in het geval van gedragsproblemen belangrijk is om te observeren in welke situaties deze optreden. Dezelfde aanbeveling moet ook worden gedaan wat betreft het al dan niet aansluiting krijgen met andere kinderen, als wat betreft 'scheve' interactiepatronen. Wij raden leerkrachten (en ouders) het volgende aan:

- Observeer in welke situaties het kind meer aansluiting heeft met klasgenoten. Wat zijn de kenmerken van die situaties? Denk hierbij aan: de aard van de activiteit; de mate waarin spraak een belangrijke rol speelt; het aantal kinderen dat meespeelt; welke kinderen er mee spelen; materiaal en locatie; de mate van begeleiding door een volwassene. Kijk vervolgens of u meer van dergelijke geschikte situaties zou kunnen creëren.

Hij kan heel goed skelteren. Als hij dat doet, dan is hij niet gehandicapt. Daaraan kan hij gewoon meedoen. Skelteren, daarbij hoeft je niet te praten, dat is alleen maar achter elkaar aan racen. (moeder van Arjan; 9 jaar, groep 4)

- In de praktijk blijken de kinderen met Downsyndroom veelal meer contact te maken in intieme (en/of vertrouwde) situaties, dan in situaties met veel andere kinderen. Ook in een grote klas kunnen meer intieme situaties, met maar enkele deelnemers tegelijkertijd, worden gecreëerd.
- Probeer tevens situaties te zoeken waarin het kind kan uitblinken en laat dit dan ook als leerkracht merken aan het kind (zelfbeeld) en de klas (status).

Anne is heel goed in topo. Ze heeft dan een 10 en de klas geeft haar dan een spontaan applaus. Als ze iets goed doet, dan zeg ik dat hardop.

16 • DOWN+UP EXTRA • bij nr 58

Dat doe ik bij andere kinderen ook. (leerkracht van Anne; 11 jaar, groep 6)

breng zo nodig een spelsituatie op gang door te starten met begeleiding door een volwassene

- Creëer zo nodig een 'set-up', dat wil zeggen een spelsituatie waarin de kans groter is dat er waardevolle interacties optreden tussen het kind en zijn of haar klasgenoten. Kies een activiteit waar het kind redelijk bedreven in is, ofwel leer het kind gericht een bepaald spel aan. Betrek vervolgens andere kinderen bij de betreffende activiteit. Start met enige begeleiding door een volwassene, die zich vervolgens - zo mogelijk - weer terugtrekt.

De onderwijsassistent probeert wel spel van Dorinde met andere kinderen te stimuleren. Bijvoorbeeld ze doet iets met Dorinde en vraagt er dan één of twee andere kinderen bij. Ze probeert de kinderen te laten samenspelen. Of de onderwijsassistent varieert een gezelschapsspelletje, bijvoorbeeld kleurentorentje. (leerkracht van Dorinde; 5 jaar, groep 1/2)

koppel een maatje aan het kind met Downsyndroom voor bepaalde activiteiten

- Koppel een maatje aan het kind met Downsyndroom voor bepaalde spel- en/of leersituaties (peer-tutoring)

Ik koppel weleens bepaalde leerlingen aan haar, goede leerlingen die wel wat tijd kunnen missen en waarvan ik denk "die kunnen wel met haar overweg". Gisteren heeft Joshua haar geholpen, heel goed, met heel veel geduld. Hij kan daarin zijn goede kanten kwijt, geduld en zachtheid, terwijl hij die anders veel minder laat zien. Andere kinderen worden er rijker van. (leerkracht van Cornelijne; 9 jaar, groep 3/4/5)

gebruik de extra formatie voor de begeleiding van een groepje leerlingen

- Zet de extra formatie eventueel in voor de begeleiding van een groepje wat zwakkere leerlingen rondom de leerling met het syndroom van Down (in plaats van één-op-één).

advies voor ouders
het thuis uitnodigen van klasgenoten heeft een positief effect op contacten op school

Ook thuis spelen leent zich voor het creëren van meer intieme en meer geschikte spelsituaties. Thuis klasgenoten uitnodigen heeft sowieso vaak een positief effect op de contacten met die klasgenoten tijdens de schooluren.

Soms zal er nauwelijks begeleiding van het samenspel thuis nodig zijn. Als samenspel niet vanzelf goed loopt, kunnen ouders één of meer van de volgende strategieën gebruiken:

- aantrekkelijk en voldoende spelmateriaal verschaffen;
- het even opstarten van een spelactiviteit waarin hun kind redelijk bedreven is en wat het leuk vindt;

In het begin bracht ik kinderen op spel waar Annelot goed in is, bijvoorbeeld fantasiespel, door de verkleedkist te pakken, zodat Annelot goed in haar spel kan komen. (moeder van Annelot; 8 jaar, groep 3/4)

- even meespelen om het spel aantrekkelijker te maken voor andere kinderen;
- af en toe checken of het spel nog wel goed verloopt;
- het kind terugleiden naar het spel wanneer het zich te veel daaraan onttrekt.

Vaardigheden van het kind vergroten

Spelvaardigheden

- Zie het aanleren van spelvaardigheden als een leerdoel. Ga na welke spelen klasgenoten doen tijdens de pauze of op andere vrije momenten en probeer het kind met Downsyndroom de regels van enkele van deze spelen en de benodigde spelvaardigheden bij te brengen. Vraag andere kinderen op school of uit de buurt of zij het kind de kinderspelen die zij doen willen helpen aanleren. Er zijn vaak kinderen (denk daarbij niet alleen aan leeftijdgenoten, maar ook aan oudere kinderen) die dit leuk zullen vinden om te doen.
- Wanneer het kind niet goed mee kan doen aan bepaalde spelen, bijvoorbeeld vanwege motorische problemen (tempo; handigheid; kracht), dan kunnen spelregels worden aangepast in overleg met het kind en in overleg met klasgenoten. Klasgenoten blijken soms heel goed in staat om, wanneer hun zo'n probleem wordt voorgelegd, hiervoor oplossingen te verzinnen.

De leerkrachten ondersteunen hem wel op subtiele wijze. Bijvoorbeeld in groep zes wordt bij gym het spel steeds sneller en meer op prestatie, op winnen, gericht. De juf heeft toen met Caspar overlegd: "Jij bent wat minder snel en minder vaardig met de bal". Zij heeft toen voorgesteld dat wie Caspar kiest er nog één bij mag kiezen, want dan zijn ze samen een goed koppel. (moeder van Caspar; 13 jaar, groep 8)

Spraak-/taalvaardigheden

Spraak heeft grote invloed op sociale contacten. Bij kinderen met Downsyndroom is de spraakontwikkeling over het algemeen het zwakste ontwikkelingsgebied.

advies voor ouders en leerkrachten

vraag kinderen op school of uit de buurt of zij het kind hun kinderspelen willen aanleren

pas spelregels zo nodig aan in overleg met het kind en de klasgenoten

Seline Brinkman (13, groep 7)
doet een klapspelletje
met haar vriendin

**advies voor
leerkrachten**

*houd er rekening mee
dat bij een kind met
Downsyndroom spraak
achterloopt bij begrip*

*praat tegen het kind in
korte zinnen*

*geef het kind vol-
doende tijd om te
reageren*

*kondig veranderingen
van activiteit van te
voren aan*

Leerkrachten kunnen het kind met Downsyndroom ondersteunen door hiermee rekening te houden op de volgende wijze:

- Houd er rekening mee dat de spraakontwikkeling van kinderen met Downsyndroom vaak achterloopt bij de ontwikkeling van hun taalbegrip. Ga bij het inschatten van wat het kind zou kunnen begrijpen dus niet uit van hoe het praat! Behandel het kind ook niet als te 'klein'.
- Vaak hebben kinderen met Downsyndroom er moeite mee langere zinnen te verwerken. De informatie uit een lange zin in een aantal kortere zinnen vatten, kan helpen.
- Bij veel kinderen met Downsyndroom duurt het verwerken van gesproken informatie, en het oproepen van de benodigde informatie uit het geheugen om een antwoord te formuleren of anderszins te reageren, wat langer dan wij gewend zijn van andere kinderen. Concludeer dus niet meteen dat het kind het wel niet zal hebben begrepen, maar geef het kind wat meer tijd.
- Soms hebben kinderen met Downsyndroom, waarschijnlijk in samenhang met bovengenoemde informatie-oproepproblemen (deze gelden ook voor de innerlijke spraak), meer omschakelingstijd nodig bij verandering van activiteit. Veranderingen van activiteit en/of het visueel maken van een dag-schema van tevoren aankondigen kan dan behulpzaam zijn.

- Als de leerkracht opdrachten geeft aan de klas als geheel kunnen deze het kind met Downsyndroom ontgaan. De leerkracht zal wat vaker het kind even persoonlijk moeten aanspreken. Vaak werkt het ook beter wanneer u ervoor zorgt dat het kind u eerst aankijkt voordat u tegen hem of haar begint te praten.
- Geef de klasgenoten uitleg over de specifieke spraak-/taalbelemmeringen van het kind met Downsyndroom en richtlijnen voor de omgang met het kind.

*eis spraak in situaties
waarin het kind dit best
kan*

*leer het kind systema-
tisch de woorden die
bij bepaalde situaties
horen*

Anderzijds kunnen leerkrachten het kind helpen zich meer spraak eigen te maken. Wij herhalen hier een aantal aanbevelingen:

- Eis spraak van het kind in die situaties waarin het kind dit best kan.
- Leer het kind systematisch de woorden te zeggen die bij bepaalde situaties horen. Gebruik daarbij eventueel andere kinderen als rolmodel.

In het begin duwde hij weleens andere kinderen weg, want hij praatte toen nog helemaal niet. Daar schrokken de kinderen dan wel van. Daarover hebben we met de klas gepraat, dat hij niet de woorden had en dat we hem dat samen konden leren. Bijvoorbeeld een kind zei: "Floris duwde mij". Dan gingen we samen naar Floris toe en vertelden hem dat hij "weg" kan zeggen of "nee". Hierdoor kan hij leren dat duwen niet hoeft, dat je dat anders kunt doen." (leerkracht van Floris; 6 jaar, groep 1/2)

- Gebruik bij jonge kinderen met Downsyndroom (en bij oudere kinderen met Downsyndroom met meer aanzienlijke spraakbelemmeringen) betekenisvolle gebaren (gebaren die staan voor een woordbetekenis) als ondersteuning van spraak.

Het gebruiken van gebaren is ook goed voor andere taalzwakke kinderen en voor kinderen die zich moeilijk concentreren. Kinderen vinden het ook leuker. Ze onthouden bijvoorbeeld liedjes zo ook gemakkelijker en ze zijn er meer bij betrokken. (leerkracht van Floris; 6 jaar, groep 1/2)

- Maak gebruik van het 'leren lezen om te leren praten'.

Sociale vaardigheden

Sociale vaardigheden kunnen invloed hebben op de mate waarin een kind wordt geaccepteerd door klasgenoten en op de kwaliteit van diens contacten.

- Moedig het kind - zo nodig - aan om aan andere kinderen te vragen of het mee mag spelen of oefen dit zelfs in in een rollenspel.

Ik heb gevraagd of het ook wel eens zo is dat ze mee wil spelen maar dat het niet lukt. Cornelijne zegt: "Ik weet niet hoe ik het moet vragen." Dan oefenen we dat in een rollenspel. Dan ben ik zogenaamd een kind en dan komt ze naar mij toe lopen en moet dan vragen: "Mag ik meespelen?". (leerkracht van Cornelijne; 9 jaar, groep 3/4/5)

advies voor ouders en leerkrachten

leer het kind compromissen te bedenken of te accepteren in conflictsituaties

- Leer het kind compromissen te bedenken of te accepteren in situaties waarin een spelgenoot iets anders wil dan het kind. Dit is een zeer belangrijke vaardigheid!!

Ze is soms boos als ze haar zin niet krijgt, maar dan draait ze wel weer bij. Bijvoorbeeld: Cornelijne wil boven spelen en het andere kind wil beneden. Dan zeg ik: "Dan gaat hij toch beneden spelen. Hij hoeft niet te doen wat jij wilt." Of ik zeg: "Ga even mee naar boven en dan samen beneden" of andersom. Vaak stel ik zo'n soort compromis voor. (moeder van Cornelijne; 9 jaar, groep 3/4/5)

- Moedig het kind - zo nodig - aan om op een adequate wijze voor zichzelf op te komen.
- Besteed aandacht aan het aanleren van goede manieren (groeten; vragen in plaats van afpakken; bedanken; e.d.). Goede manieren hebben een positief effect op hoe anderen op iemand zullen reageren.
- Leer het kind stap voor stap de in de klas geldende regels en routines aan (dus geen 'eigen' regels voor de leerling met Downsyndroom, waar die aan de algemene regels kan voldoen!). Gebruik andere kinderen daarbij eventueel als rolmodel. Soms kan het helpen om regels en routines visueel te maken (dagstructuurkaarten).

Je herhaalt de regels, je doet ze voor, eventueel met andere kinderen erbij. Andere kinderen als model gebruiken werkt vaak goed. "Kijk, Martin laat zien hoe je je schort ophangt. We gebruiken ook dagstructuurkaarten met afbeeldingen voor de verschillende activiteiten. In het begin zei hij steeds "mama". Door die kaarten weet hij wat er nog

leer het kind goede manieren

maak de regels en routines van de klas visueel

komt, dat er eerst nog wordt gewerkt en dan een hapje wordt gegeten en dan nog buiten wordt gespeeld en dat mama dan pas komt. Daar heeft hij veel steun aan. Het is ook goed voor sommige andere kinderen. (leerkracht van Floris; 6 jaar, groep 1/2)

geef het kind gedragsrichtlijnen voor amicaliteit, lichamenlijk contact en verliefdheid

- Geef het kind expliciet richtlijnen voor wat wel en niet gepast is onder andere op het gebied van amicaliteit, lichamenlijk contact en verliefdheid. De precieze inhoud hiervan is uiteraard leeftijdsgerelateerd. Voor een kleuter is het bijvoorbeeld nog gepast wanneer hij of zij een klasgenoot kust of knuffelt. Toch kan het verstandig zijn om reeds op jonge leeftijd regels op het gebied van bijvoorbeeld 'knuffelen' (zoals deze voor oudere kinderen gelden) duidelijk te gaan maken aan het kind met Downsyndroom, dit om te voorkomen dat te amicaal gedrag (zonder onderscheid te maken tussen situaties waarin dit wel en niet gepast is) in latere jaren een diepgeworteld gedragspatroon blijkt te zijn geworden.

Arjan, 7, groep 3/4

Hij is nog al kusserig aangelegd. Toen hij een jaar of zes was, dacht ik "dit wil ik niet meer". Over dat knuffelen heb ik toentertijd wel een conflict gehad met familieleden. Sommige zeiden "ach, laat hem toch". Ik heb toen gezegd "ja, nu is het nog leuk. Maar als hij straks achttien is en hij doet dit nog steeds, dan krijgt hij het op z'n bordje". Daarin hebben we toen duidelijk grenzen getrokken. We hebben hem verteld dat hij de jarige een kus mag geven en dat is het. Je moet die sociale regels heel duidelijk maken. (moeder van Caspar; 13 jaar, groep 8)

- Probeer eventueel reeds aanwezig anti-sociaal gedrag en/of ongepast gedrag in te perken of om te buigen.

Begin dit jaar heeft hij andere kinderen gekrabd. Ik heb zijn nagels toen kort geknipt en iedere ochtend heb ik het duidelijk tegen hem gezegd, waarbij ik hem dan strak aankijk: "Denk erom, geen kinderen pijn doen en dus niet krabben". En dan zei ik tegen hem: "Mama vraagt het straks aan de juf". Dan ging ik na afloop van een dagdeel naar de juf toe en dan vroeg ik: "Heeft hij gekrabd?". Dan zei de juf: "Nee". En dan zei ik tegen Arjan: "Geweldig, wat knap, wat een grote vent van mama". En daarna heeft hij het niet meer gedaan. Dat heb ik een aantal weken volgehouden en dan af en toe een dag niet en nu doe ik het niet meer. (moeder van Arjan; 9 jaar, groep 4)

- Werk samen bij het aanleren van sociaal gedrag én zeker bij het afleren van anti-sociaal en ongepast gedrag.

ga bij het aanleren van sociaal gedrag uit van een lange-termijn-perspectief

- Stel op het gebied van sociaal gedrag eisen aan het kind en wees consequent. U zult daarbij echter ook geduld en relative-ringsvermogen nodig hebben. Ga uit van een lange-termijn-perspectief. Het aanleren van gedrag, en zeker het afleren of ombuigen van ongewenst gedrag, kost nu eenmaal tijd.

Voorlichting aan klasgenoten

Uit onderzoeksliteratuur over integratie komt naar voren dat adequate voorlichting aan klasgenoten over de belemmeringen van een geïntegreerde leerling leidt tot meer acceptatie. Wij adviseren het volgende:

advies voor leerkrachten

uitleg over Downsyndroom voorkomt dat klasgenoten zelf tot onjuiste conclusies komen

- Klasgenoten zijn zich meestal wel bewust van de 'bijzonderheid' van hun klasgenoot met Downsyndroom. Uitleg over Downsyndroom maakt dat zij deze 'bijzonderheid' kunnen plaatsen. Het kan ook verhinderen dat de kinderen op grond van fragmentarische informatie zelf tot onjuiste conclusies komen.

Geschikt voorlichtingsmateriaal is 'Iedereen is anders', gratis verkrijgbaar bij de Zorn Uitgeverij (tel. 071-541 91 41).

- Uitleg is niet per se eenmalig en het zou geen eenrichtings-verkeer moeten zijn. Vraag klasgenoten ook naar hun ervaringen.
- Voorlichting is cruciaal in die gevallen dat er onwenselijke interactiepatronen ontstaan ('betutteling'; 'overbescherming' e.d.). Klasgenoten moeten dan duidelijke richtlijnen krijgen voor hun gedrag en uitleg daarbij waarom deze richtlijnen gelden.

geef klasgenoten duidelijke richtlijnen voor hun gedrag

Annelot werd te veel gepamperd, te veel in de watten gelegd: "O, dat mag Annelot wel", bijvoorbeeld als ze iets afpakte van een ander. Bij een ander kind zouden ze zeggen "blijf af". Dus de leerkracht heeft bij die uitleg over Downsyndroom ook verteld: "Het is gewoon een meisje. Er zijn wel wat dingen anders, maar doe maar gewoon. Dus ook gewoon "nee" zeggen." Ik denk dat dat heel goed was. De kinderen zijn nog steeds heel aardig, maar het is wel wat gewoner geworden, niet te lief. (moeder van Annelot; 8 jaar, groep 3/4)

- Ook als er geen uitgesproken sociale problemen spelen kan een klassengesprek over de omgang met het kind met Downsyndroom zinvol zijn. Er kan dan worden ingegaan op: hoe klasgenoten rekening kunnen houden met het kind met

Downsyndroom (met name met diens spraak-/taalbelemmeringen); hoe zij op adequate wijze het kind kunnen helpen; en hoe zij het kind in hun interacties kunnen betrekken.

Ik heb in de kring besproken dat Annelot soms ergens langer over moet nadenken voor ze met een antwoord komt. Dat herkennen de kinderen wel, als je het uitlegt aan de hand van het feit dat zij als een vraag moeilijk is ook wel eens langer moeten denken (leerkracht van Annelot; 8 jaar, groep 3/4)

kader een gesprek over Downsyndroom in in meer algemene gesprekken over sociale thema's

- Het is mogelijk om een klassengesprek over de omgang met het kind met Downsyndroom te doen waar het kind met Downsyndroom zelf bij aanwezig is. Echter, met name wanneer het gaat om een situatie waarin onwenselijke interactiepatronen zijn ontstaan, kunnen er ook goede redenen zijn om een klassengesprek te houden in afwezigheid van het kind: het kan belangrijk zijn dat klasgenoten het gevoel hebben vrijuit te kunnen spreken; en het is mogelijk dat het gesprek te veel over het hoofd heen zou gaan van het kind zelf.
- Kader een gesprek over de omgang met het kind met Downsyndroom eventueel in in meer algemene gesprekken over sociale thema's. Dit maakt het kind met Downsyndroom niet meer dan nodig speciaal én dergelijke gesprekken kunnen een goede invloed hebben op het sociale klimaat in de klas.

Een goed sociaal klimaat bevorderen

Voor de ondersteuning van de sociale integratie van een kind met Downsyndroom is het creëren van een goed sociaal klimaat in de klas essentieel. Een beter sociaal klimaat wordt bevorderd door onder andere:

- klassengesprekken over het feit dat alle kinderen van elkaar verschillen;

We praten er in de klas vaker over dat iedereen anders is. Er zit bijvoorbeeld een jongen in de klas zonder haar, door een ziekte. Die jongen had er veel moeite mee toen hij zijn haar verloor. Dat is een aanleiding om erover te praten. We hebben kringgesprekken over "Wat heb jij voor leuk of wat vind jij leuk aan jezelf?" Een logopediste van een ander kind zei dat zij er verbaasd over was dat dat kind niet gepest werd met het feit dat hij de "r" niet kon zeggen. In onze klas wordt er over dat soort dingen wel gepraat. (leerkracht van Dorinde; 5 jaar, groep 1/2)

advies voor leerkrachten
klassengesprekken over sociale thema's bevorderen een goed sociaal klimaat

*bevorder pro-sociaal
gedrag bij alle
leerlingen*

- klassengesprekken over sociale thema's (vriendschap; gevoelens; omgang);
- een niet al te competitief klimaat stimuleren;
- sociaal gedrag bevorderen bij alle kinderen, door in te grijpen bij antisociaal gedrag, kinderen richtlijnen voor pro-sociaal gedrag te geven, kinderen zelf alternatieven voor gedrag te laten bedenken, incidenten na te bespreken met de betreffende kinderen of met de klas en zelf het goede voorbeeld te geven (respect voor anderen, humor en relativiseringsvermogen);

Als kinderen zich niet sociaal gedragen, bijvoorbeeld iets afpakken van een ander zonder het te vragen, dan laat ik ze het opnieuw doen. Dan vraag ik ze eerst: "Hoe moet je dat doen?" Het is goed om ze eerst de kans te geven dat zelf te bedenken. Ik vind dat je op het gebied van sociale omgang met elkaar ook zelf het goede voorbeeld moet geven. Als een leerkracht bijvoorbeeld vaak tiert tegen kinderen dan gaan leerlingen ook eerder ruziën op het schoolplein. Als je als leerkracht de kinderen met humor benadert dan gaan kinderen elkaar ook zo bejegenen. (leerkracht van Annelot; 8 jaar, groep 3/4)

*bespreek de regels met
de klas of stel deze zelfs
in samenspraak met de
klas op*

- wat betreft de regels een evenwicht te vinden tussen structuur bieden en flexibel zijn;
- de regels met de klas te bespreken of zelfs in samenspraak met de klas op te stellen;

Aan het begin van het schooljaar hebben we een paar regels opgeschreven, op een groot vel papier op de deur. De kinderen voegen zelf regels toe in de loop van het jaar. Bij kleuters gaat het dan meer om regeltjes, want die maken nog niet zo'n duidelijk onderscheid tussen regels voor de omgang en andere gedragsregels. Kinderen zeggen nu zelf: "We moeten het opschrijven." En: wij komen erop terug als de gelegenheid zich voordoet. Kinderen weten wat er staat, ook al kunnen ze niet lezen. (leerkracht van Floris; 6 jaar, groep 1/2)

*maak ruim gebruik van
positieve methodes om
orde te houden*

- in voldoende mate orde te houden (waarbij ruim gebruik zou moeten worden gemaakt van positieve methodes als prijzen voor goed gedrag en uitleg geven waarom regels gelden).

Cornelijne, 9, groep 3/4/5

**advies voor ouders
en leerkrachten**

*probeer situaties te
creëren waarin het kind
kan uitblinken*

*niet alleen schoolse
activiteiten, maar ook
een hobby kan een
bron van zelfvertrou-
wen vormen*

*maak gebruik van
coöperatief leren*

*plaats het kind ook
eens in een
leiderschapsrol*

Bevorderen van zelfvertrouwen en positief zelfbeeld

Zelfvertrouwen en een positief zelfbeeld hebben grote invloed op de sociale competentie van kinderen en daarmee op de kwaliteit van hun sociale interacties. Geïntegreerde leerlingen met Downsyndroom verkeren in een situatie waarin klasgenoten op veel terreinen meer capabel zijn. In de praktijk hebben veel geïntegreerde leerlingen met Downsyndroom hier overigens weinig problemen mee. Toch zou het voor zelfvertrouwen en zelfbeeld goed kunnen zijn om een geïntegreerde leerling met Downsyndroom ook in situaties te brengen waarin het niet de 'mindere' is.

De volgende interventies zijn direct gericht op het bevorderen van zelfvertrouwen en een positief zelfbeeld:

- Creëer situaties waarin het kind met Downsyndroom meer gelijkwaardig mee kan doen, omdat het de benodigde vaardigheden redelijk goed beheerst en zoek ook naar situaties waarin het kind kan uitblinken (en waarin de leerkracht dit dan openlijk kan benoemen). In dergelijke situaties zal het kind door zijn of haar klasgenoten (status) en door zichzelf (zelfbeeld) eerder als bekwaam worden ervaren en niet als 'klein en hulpbehoevend'.
- Voor het opbouwen van zelfvertrouwen hoeft niet alleen gedacht te worden aan activiteiten op school, maar ook aan het investeren in bijvoorbeeld een hobby.

Ze kan goed jazz-gym doen. Op school heeft ze lef: bij de weekafsluiting danste ze alleen op ABBA. Daar waren de kinderen ook echt van onder de indruk. Dat is de waarde van jazz-gym, dat ze iets durft wat die anderen niet durven. (moeder van Anne; 11 jaar, groep 6)

- Maak als leerkracht regelmatig gebruik van coöperatief leren (kinderen werken samen aan een gemeenschappelijk project) waarbij ieder kind een eigen (op de capaciteiten van dat kind toegesneden) taak heeft. Coöperatief leren leidt tot meer onderlinge waardering van kinderen en tot meer zelfwaardering.

- Voor het zelfvertrouwen van een kind met een verstandelijke belemmering kan het goed zijn wanneer het bij tijden een leiderschapsrol krijgt. Dit kan bijvoorbeeld worden bereikt door het kind met Downsyndroom zo af en toe ook te laten spelen met een jonger kind of door het, bij bepaalde leeractivi-

teiten, nu eens in de rol van 'tutor' te plaatsen ten opzichte van zo'n jonger kind.

advies voor ouders
geef als ouder uw kind adequate informatie over zijn eigen belemmering (en capaciteiten)

Niet alleen klasgenoten, ook het kind met Downsyndroom zelf, zal op een gegeven moment behoefte krijgen aan uitleg over Downsyndroom. Het kind zal de eigen belemmeringen (en capaciteiten) moeten integreren in zijn of haar zelfbeeld. Geef als ouders uw kind met Downsyndroom - in ieder geval in de loop van de middenbouw en de bovenbouw - adequate informatie over zijn/haar belemmeringen (en capaciteiten) en help het kind dit in zijn/haar zelfbeeld te integreren. Het betreft hier niet alleen een 'zakelijke' uitleg, maar deze uitleg bevat ook gevoelsmatige boodschappen, onder andere:

- de ouders houden van het kind;
- het kind heeft belemmeringen én capaciteiten;
- het kind mag zichzelf waarderen;
- alle mensen verschillen van elkaar;
- het leren is moeilijker, maar het kind kán wel leren;
- het kind is niet de enige met een belemmering/ handicap.

Je probeert aan haar uit te leggen wat een handicap is en wat Downsyndroom is. Dat ze niet de enige is. We proberen haar nu ook te laten spelen met een ander kind met Downsyndroom. Lotgenotencontact vind ik nu belangrijker worden. (moeder van Anne; 11 jaar, groep 6)

contacten met anderen met een belemmering kan het kind een referentiekader geven

probeer bij oudere kinderen ook vriendschap mogelijk te maken met anderen met een belemmering - zoek in dat geval naar een match in ontwikkeling, ervaringen en belangstellingen

blijf ook investeren in een gevarieerd netwerk

Lotgenotencontact en symmetrische relaties

In aanvulling op integratie zou lotgenotencontact - contacten met andere kinderen met Downsyndroom/ verstandelijke belemmering - een kind met Downsyndroom (met name vanaf de bovenbouw) een referentiekader kunnen geven.

Lotgenotencontact biedt soms ook mogelijkheden voor meer symmetrische vriendschappen. Een voorwaarde is dan wel dat er in voldoende mate een match is in ontwikkeling, ervaringen en belangstellingen. Het is zeer beslist niet effectief om als een blind paard mensen met dezelfde belemmering of hetzelfde syndroom bij elkaar te plaatsen. Het zou veel meer een kwestie moeten zijn van het zorgvuldig zoeken van bij elkaar passende kameraden.

In de loop van de bovenbouw - en in de periode van het voortgezet onderwijs - zou een symmetrische vriendschapsrelatie belangrijker kunnen worden voor de ontwikkeling van het kind met Downsyndroom en voor de kwaliteit van diens leven.

Probeer als ouders een dergelijke relatie (met een ander kind met een belemmering) mogelijk te maken en kijk daarbij dus verder dan alleen de school.

Het kind als leerling

Meedoen aan het lesprogramma

advies voor leerkrachten
streef naar zo veel mogelijk participatie in het 'gewone' programma

Een zo groot mogelijke participatie in het 'gewone' programma van de klas (functionele integratie) leidt tot meer gedeelde ervaringen en dit kan ertoe bijdragen dat een kind door zichzelf en door zijn of haar klasgenoten meer als lid van de groep wordt gezien. Wij adviseren het volgende:

- Streef voor het kind met Downsyndroom naar zo veel mogelijk participatie in het 'gewone' programma. Zo nodig kan het kind worden ondersteund om te participeren in een activiteit: door de eisen aan te passen; door het kind voor te bereiden in een één-op-één situatie; of door extra begeleiding in te zetten tijdens de betreffende activiteit. Soms is participatie met dezelfde leerdoelen mogelijk; vaak zal het gaan om participatie met aangepaste leerdoelen - maar wel in hetzelfde leerstofgebied; soms zal het gaan om curriculum-overlapping - het kind doet wel mee aan de activiteit maar de leerdoelen voor het kind liggen op een ander gebied.

Ons idee is een eigen programma voor Gwen en daarnaast hopelijk zo veel mogelijk mee laten doen met het programma van de klas. Zo gewoon mogelijk meedoen is ook de nadrukkelijke wens van de ouders. (leerkracht van Gwen; 6 jaar, groep 1/2)

Het groepje waarin Judith zit is nu bezig met het maken van een werkstuk over Egypte. De andere kinderen lezen teksten en moeten die dan in hun eigen woorden omzetten. Dat hoeft Judith niet per se. [...] Judith schrijft stukken over Egypte over. Ze onthoudt wel wat ze heeft overgeschreven. Ze is zeer geïnteresseerd in geschiedenis, aardrijkskunde, biologie en wereldoriëntatie. Ze doet met die vakken mee met de klas. Wel krijgt ze een eigen toets. Ik verminder voor haar het aantal plaatsen dat ze hoeft te leren bij topografie. Of ter voorbereiding van repetities geef ik Judith de vragen mee. Dan kan zij ook slagen. Zij wil ook een tien halen. (leerkracht van Judith; 14 jaar, groep 7)

Ik laat hem zijn eigen werk doen, maar wel op hetzelfde vakgebied als de andere kinderen. Omdat hij dan nog een beetje betrokken is bij het

Matthijs Visser (13, groep 8):
gezamenlijke aandacht voor de
schooltelevisie

klassegebeuren, ook in de ogen van de andere kinderen. (persoonlijk assistent van Timo in groep 3; 7 jaar)

- Uiteindelijk moet een leerkracht ook kunnen accepteren dat er - ondanks alles - 'verloren' momenten kunnen ontstaan. Ter relativering: ook bij andere kinderen in een klas komen dergelijke momenten voor.

Ik heb wel moeten wennen aan momenten dat je er niet bij kan zitten. Daarmee moeten wij het doen. En hij ook. Maar er moest wel een knop om bij mij. Het geldt ook wel voor andere kinderen dat je niet altijd voldoende kan begeleiden. Maar die kun je gemakkelijker even aanspreken. Bij hem komt het dan vaak niet binnen. Dan moet je toch even naar hem toe. Het is ook wel goed dat wij niet constant boven op hem zitten. Dat is voor geen enkel kind goed. Hij moet ook gewoon stout kunnen zijn en zo. (leerkracht van Floris; 6 jaar, groep 1/2)

- Bij veel van de noodzakelijke aanpassingen zal het gaan om wat meer persoonlijke aandacht door een volwassene: het kind moet worden aangespoord om mee te draaien in de routines, moet actief worden betrokken bij klassikale activiteiten

maak een matrix van een schooldag met daarin de activiteiten van de klas enerzijds en de eventuele aanpassingen voor het kind met Downsyndroom anderzijds

gebruik meer visuele presentatie van materiaal

omzeil zo nodig spraakproblemen door het kind te laten aanwijzen in plaats van te praten

werk met het kind in een één-op-één situatie vooruit op de klassikale stof

en heeft meer begeleiding en toezicht nodig bij individuele verwerking van leerstof. Verschillen tussen kinderen met Downsyndroom - ook van dezelfde leeftijd - zijn daarbij aanzienlijk.

- Maak een matrix van een schooldag met daarin de activiteiten en de leerdoelen voor de klas enerzijds en de eventuele aanpassingen in ondersteuning, eisen of leerdoelen voor de specifieke leerling met Downsyndroom anderzijds. Een dergelijke werkwijze maakt dat u meer systematisch zult nadenken over mogelijkheden om participatie te vergroten.
- Het streven naar functionele integratie betekent niet dat één-op-één begeleiding buiten de klas volledig moet worden afgewezen: korte periodes met één-op-één begeleiding kunnen onderwijskundig uitermate effectief zijn.
- Op een aantal manieren kan worden geprobeerd een kind met Downsyndroom meer te betrekken bij klassikale instructie/ activiteiten: zet het kind dichterbij de leerkracht, zodat deze het 'terug kan halen' als het niet meer oplet; maak als leerkracht gebruik van een gevarieerde intonatie, gezichts-expressie en lichaamstaal; gebruik - waar mogelijk - visuele presentatie van materiaal (video; platen; voorwerpen); geef het kind ergens in de klassikale les een taak (bijvoorbeeld een stukje voorlezen of iets aanwijzen); omzeil eventueel spraakproblemen door het kind "ja- nee"-vragen te stellen of iets te laten aanwijzen in plaats van te moeten praten; maak gebruik van persoonlijke begeleiding (door een assistent of door een leerkracht) om het kind te ondersteunen meer mee te doen aan de klassikale activiteit; gebruik eventueel 'pre-teaching' (vooruit lopen op de klassikale stof in een één-op-één situatie).

Als ze dichterbij mij zit dan kan ik haar er meer bijhouden als ze te veel afdwaalt. Bijvoorbeeld als ze met haar handen de haren van andere meisjes wil kammen. Ook met liedjes doet ze beter mee als ze bij mij in de buurt zit. (leerkracht van Gwen; 6 jaar, groep 1/2)

Soms kun je hem even betrekken bij een klassikale les. Bijvoorbeeld met biologie. Maar ik moet dan de vraag zo stellen dat hij alleen "ja" of "nee" hoeft te antwoorden. We gebruiken bij biologie vaak ook concreet materiaal, over onderwerpen als kleur of hard en zacht of geluiden van dieren. Of bij les over het verkeer hadden we een fiets in de klas. Ik noemde onderdelen van de fiets en Arjan wees ze dan aan. Hij weet al die onderdelen perfect. Hij kan het alleen niet duidelijk uitspreken. (leerkracht van Arjan; 9 jaar, groep 4)

*gebruik regelmatig
coöperatief leren en
peer-tutoring*

- Op grond van de literatuur moet worden aangeraden om meer gebruik te maken van peer-tutoring (een kind wordt bij zijn leren geholpen door een meer vaardige medeleerling) en van coöperatief leren (kinderen werken samen aan een gemeenschappelijk project). Deze werkwijzen vergroten de participatie-mogelijkheden voor kinderen met belemmeringen. Wel zal het in eerste instantie veelal nodig zijn dat er hierbij enige begeleiding door een volwassene wordt gegeven, ook om ervoor te zorgen dat het kind met een belemmering niet ondergesneeuwd raakt door zijn of haar (te dominante) medeleerlingen.

Cornelijne en een meisje zitten achter de computer. Het meisje vraagt: "tot en met tien?" Cornelijne antwoordt: "ja". Het meisje wijst op het scherm en zegt: "hier". Cornelijne drukt op de muis. Het is een programma waarbij een plaatje met een hoeveelheid dieren verschijnt. Vervolgens moet je dan op een plaatje daarnaast met de muis kiezen uit negen ongeordende cijfers. Cornelijne en het meisje doen dit steeds om de beurt. Ze praten hardop erbij tegen elkaar ("hoeveel?", hardop tellen, "goed" e.d.). Af en toe komen er andere kinderen bij staan die meekijken. (observatie van Cornelijne; 9 jaar, groep 3/4/5)

Leermotivatie

Kinderen met Downsyndroom hebben in vergelijking met andere kinderen veelal een minder goede werkhouding, zijn sneller afgeleid en doen minder vaak wat er van hen wordt gevraagd op het gebied van schoolwerk. Ook zijn zij vaker geneigd veel energie te investeren in vermijdingsstrategieën, soms door een directe weigering om mee te werken, maar vaak ook door misbruik te maken van hun sociale vaardigheden (bijvoorbeeld: door een act op te voeren). Het is niet bekend in hoeverre dit leergedrag invloed heeft op de acceptatie door klasgenoten. Maar: mogelijk wordt de sociale integratie van een kind met Downsyndroom indirect verbeterd wanneer het kind goed leergedrag vertoont (en dus niet storend is en meer een 'gewone' leerling).

Leerkrachten en ouders geven op het gebied van motiveren onder andere de volgende tips (deze trukendoos is overigens niet specifiek voor Downsyndroom):

- moeilijke en gemakkelijke taken afwisselen;
- een 'saaie' taak inbouwen in een activiteit die het kind aanspreekt;
- onderhandelen met het kind over een beloning;

**advies voor ouders
en leerkrachten**
*bouw een 'saaie' taak
in in een activiteit die
het kind aanspreekt*

*geef het kind keuzes
tussen taken of binnen
taken*

- enige keuzevrijheid geven tussen taken of binnen een taak;
- duidelijke eisen stellen;
- meer hulp geven bij de uitvoering van een moeilijke taak;
- het kind uitdrukkelijk prijzen voor goed werkgedrag (en daarbij de lat geleidelijk aan hoger leggen).

Voor sommige kinderen kan het gemakkelijker zijn zich aan het werk te zetten als zij weten waar zij aan toe zijn wat betreft de hoeveelheid werk die er van hen wordt verwacht. Geef het kind eventueel een duidelijk overzicht van zijn of haar dag-taak.

Om hem te motiveren is enthousiasme en afwisseling nodig. Daar houdt hij van. Hij is heel gevoelig voor de manier waarop je hem iets aanbiedt. Soms ben ik niet origineel genoeg, dan vindt hij het te saai. Wat bij hem ook goed werkt is hem de dingen die je hem wilt leren laten beleven of ervaren. Bijvoorbeeld het woord "op" leren lezen als globaal woord is voor hem veel interessanter als we dan ergens bovenop gaan staan. (steunleerkracht van Arjan; 9 jaar, groep 4)

Vaak is Annelot best gemotiveerd om te werken en sporadisch is er geen land mee te bezeilen. Als ze minder gemotiveerd is dan moet je trucjes uit de kast halen, bijvoorbeeld iets anders in het vooruitzicht stellen. Dat kan een andere activiteit zijn of een sticker. (leerkracht van Annelot; 8 jaar, groep 3/4)

Hij mag zelf kiezen uit een aantal activiteiten en dat verhoogt zijn motivatie zeer. Ik hoor al een paar weken niet meer "ik vind het moeilijk". Hij wil bijvoorbeeld nu uit zichzelf wisselrijtjes doen. Vieze woorden leggen, dat vond hij prachtig. Het hoort ook bij deze methode om een kind zelf te laten bedenken wat het wil leren lezen. Sinds ik op deze manier werk is zijn motivatie voor het lezen erg omhoog. (leerkracht van Milan; 8 jaar, groep 3)

Zelfstandig werken

Zelfstandige verwerking van leerstof neemt in ons onderwijs een belangrijke plaats in, zeker vanaf groep drie. Zelfstandig leren werken is op zich waardevol: helemaal zelf een taak kunnen uitvoeren kan een bron zijn van competentiegevoel. Het is echter ook belangrijk om nog een andere reden: de hoeveelheid extra begeleiding die kan worden ingezet voor het kind met Downsyndroom is in veel gevallen beperkt. Bij de meeste kinderen met Downsyndroom moet zelfstandig werken stap voor stap worden opgebouwd.

**advies voor
leerkrachten**
*zelfstandig werken
moet stap voor stap
worden opgebouwd*

*start met korte taken
en rek de tijd voor
zelfstandig werken
geleidelijk op*

Soms is een zeer systematische aanpak van het aanleren van zelfstandig werken noodzakelijk. De volgende strategie kan dan worden gebruikt:

- gebruik zeer duidelijk gestructureerde taken (dus: ook niet te veel informatie op één werkblad of erg kleine en priegelige werkbladen);
- doe eerst de taak één of meer keren samen met het kind;
- geef het kind tijdens dit samendoen af en toe de kans om, op het moment dat het een fout maakt, zelf deze te zien en te verbeteren;
- instrueer het kind voorafgaand aan het zelfstandig werken nog een keer duidelijk;
- bouw het toezicht af (van de andere kant op kijken, naar op enkele meters afstand gaan zitten, naar (als één-op-één begeleider) de klas uitgaan);
- start met korte taken en rek de tijd voor zelfstandig werken op.

Ik probeer hem zelfstandig te leren werken. Ik probeer nu de tijd op te rekken. Ik maak zeer overzichtelijke en visueel duidelijke werkbladen, maar ik probeer wel de indeling van het werkblad of de structuur van de opdracht te variëren, bijvoorbeeld het plaatje moet achter het woord worden geplakt in plaats van het woord achter het plaatje. Anders ben ik bang dat hij in één stramien gaat zitten. Voordat ik hem zelfstandig laat werken bekijken we even het materiaal, zodat ik weet dat hij de globaalwoorden en de plaatjes herkent. En dan legt hij het weer naast het blad en daarna gaat hij het zelf op de goede plek plakken. Hij corrigeert ook steeds vaker zichzelf, als hij het fout dreigt te doen. In het begin zei ik als hij het fout legde: "Kijk nog eens een keer goed". Nu houd ik m'n mond en dan blijkt hij het steeds vaker zelf te ontdekken. Dus als ik erbij zit dan corrigeer ik niet meteen. (persoonlijk assistent van Timo in groep 3; 7 jaar)

*kies voor zelfstandig
werken taken die het
kind goed beheerst*

Bij veel kinderen met Downsyndroom is een zodanige systematische aanpak niet nodig, maar het is vaak wel nodig om hen duidelijk op te starten en wat vaker te checken of het kind inderdaad wel werkt.

Wij geven u verder de volgende aanbevelingen:

- Houd er rekening mee dat het kind bij moeilijke taken én erg nieuwe taken eerder zal afhaken. Kies dus voor het zelfstandig werken taken die het kind reeds voldoende beheerst (en let erop dat de taken overzichtelijk zijn!).
- Een manier om een kind ook zelfstandig moeilijkere en

*oefen nieuwe taken
eerst in in een één-op-
één situatie*

nieuwe taken te kunnen laten doen in de klas is het samen met een kind voorbereiden van het betreffende werk in een één-op-één situatie.

De remedial teacher doet werk samen met hem en dan doet Caspar dat werk nog een keer in de klas. Bijvoorbeeld met begrijpend lezen vullen ze één keer samen de werkbladen in met meerkeuzevragen. En later doet Caspar hetzelfde nog een keer helemaal zelf in de klas. (leerkracht van Caspar; 13 jaar, groep 8)

- Maak eventueel gebruik van een duidelijk dagschema voor het kind met daarop de taken voor die dag (die dan afgestreept kunnen worden).
- Investeer in het leren lezen en schrijven. Beheersing van deze vaardigheden maakt uiteindelijk dat kinderen een veel grotere variatie aan taken zelfstandig kunnen doen.

advies voor ouders
*ouders zijn meer dan
leerkrachten in de
gelegenheid te zoeken
naar zinvolle toepassin-
gen van schoolse
vaardigheden in het
dagelijkse leven*

Thuis werken aan schoolse vaardigheden

Veel ouders van kinderen met Downsyndroom zijn in staat om hun kind goed te helpen bij het leren van schoolse vaardigheden. Enige begeleiding door de ouders thuis kan het voor het kind ook weer gemakkelijker maken in de schoolsituatie. Ouders zijn bovendien meer dan leerkrachten in de gelegenheid om te zoeken naar situaties waarin schoolse vaardigheden op een functionele wijze worden toegepast, bijvoorbeeld: samen een brief aan oma schrijven; tellen en rekenen in het kader van het koken van een recept. Dergelijke ervaringen kunnen zeer motivatie-verhogend werken.

Integratie hoeft niet perfect te zijn

**advies voor ouders en
leerkrachten**
*accepteer ook een
beperkte mate van
sociale integratie als
waardevol*

De weerbarstige praktijk van alledag zal leerkrachten (en ouders) soms het gevoel kunnen geven dat zij tekort schieten. De volgende overweging kan wellicht dit gevoel relativeren: Hoewel leerkrachten en ouders een kind met Downsyndroom zeker kunnen ondersteunen, is het (vooralsnog) niet mogelijk om de belemmeringen van het kind volledig op te heffen. Men doet er goed aan zich hierop niet blind te staren, maar zich te concentreren op wat er wel goed gaat. Waardeer dus ook kleine stapjes in de ontwikkeling en een ander ontwikkelings-tempo. 'Superintegratie' is nu eenmaal niet mogelijk voor ieder kind.

Matthijs Visser (13, groep 7)
krijgt hulp van een mede-
leerling: 'peer-tutoring'

Cindy de Vries (13, groep 7)
speelt verstoppertje
met haar klasgenoten

